K. DOYL VA T. MALIK DETEKTIV ASARLARIDA SIR, KONFLIKT VA FOSH ETISH JARAYONINING SYUJET-KOMPOZITSION TALQINI

Sotiboldiyeva Maxzuna Qaxramon qizi
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24425879

Annotatsiya: Maqolada Artur Konan Doylning “The Red-Headed League” (“Qizilsochlilar uyushmasi”) va “The Speckled Band” (“Chipor tasma”) hikoyalari hamda Tohir Malikning “Shaytanat” roman-pentalogiyasida sir, badiiy konflikt va fosh etishning syujet-kompozitsion funksiyalari qiyosiy talqin qilinadi. Narratologik, struktur-tipologik va kontekstual tahlil orqali detektiv intrigani tashkil etuvchi axborot cheklanishi, dalilning matndagi o‘rni, personajlar qarama-qarshiligi va yakuniy oshkor etishning badiiy natijalari aniqlanadi. Doyl hikoyalarida bilish jarayoni va mantiqiy rekonstruksiya ustuvor bo‘lsa, Malik romanida jinoyatning ijtimoiy genezisi hamda axloqiy-psixologik ziddiyatlar bir necha syujet yo‘nalishiga tarqalishi asoslanadi. Natijada fosh etishning bir epizodli va ko‘p markazli kompozitsion modellari farqlanadi.

Kalit so‘zlar: detektiv poetika, sir, badiiy konflikt, fosh etish, syujet, kompozitsiya, retrospeksiya, fokalizatsiya, Artur Konan Doyl, Tohir Malik.

KIRISH

Detektiv nasrda sir voqeaning oddiy yashirilgan qismi emas, balki qahramonlarning xatti-harakatini, rivoyatdagi axborot oqimini va kitobxonning taxmin qilish faoliyatini boshqaradigan kompozitsion mexanizmdir. Konflikt sirni ochishga undovchi qarama-qarshi manfaatlar tizimini shakllantiradi; fosh etish esa mavjud dalillarni izchil ma’noga keltirib, voqealarning dastlab ko‘rinmagan sababiy bog‘lanishini namoyon qiladi. Shu bois detektiv matnni faqat jinoyatning sodir bo‘lishi va aybdorning topilishi bilan tavsiflash uning poetik imkoniyatlarini toraytiradi. Janr nazariyasidagi zamonaviy yondashuvlar jinoyat tasviri, bilish usuli, hikoyalash strategiyasi va ijtimoiy kontekstni birgalikda o‘rganishga undaydi.

Artur Konan Doyl yaratgan Sherlok Xolms hikoyalari bilan Tohir Malikning “Shaytanat” romanini qiyoslashda hajm va janriy ko‘lam farqini hisobga olish zarur: birinchisida yakka tergov epizodi nisbatan ixcham konstruksiyani hosil qilsa, ikkinchisida kriminal voqelik bir nechta personaj, xotira va ijtimoiy munosabatlar orqali kengayadi. Tadqiqotning maqsadi ushbu farqni umumiy “G‘arb–Sharq” qarama-qarshiligiga keltirmasdan, aynan sirning berilishi, konfliktning rivojlanishi va fosh etishning joylashuvi orqali izohlashdir. Bunda “The Red-Headed League” va “The Speckled Band” syujetlari mikrostrukturaviy namunalar, “Shaytanat” esa keng epik tizim sifatida olinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Zamonaviy detektivshunoslikda janrning chegaralarini qat’iy belgilashdan ko‘ra, uning turli madaniyat va hikoyalash shakllarida qanday ishlashini aniqlashga e’tibor kuchaygan. J. Allan, J. Gulddal, S. King va A. Pepper tahriridagi “The Routledge Companion to Crime Fiction” jinoyat nasrining janriy, narrativ va ijtimoiy o‘lchamlarini bir-biriga bog‘liq muammolar sifatida tadqiq etadi. J. Gulddal va S. King janrni takrorlanuvchi qoliplar yig‘indisi bilan cheklamaslik zarurligini ta’kidlaydi. J. Allan va C. Pittard tahriridagi “The Cambridge Companion to Sherlock Holmes” xususan, M. Burrowning Xolms hikoyalari tarixiga bag‘ishlangan tadqiqoti, Doyl detektiv modelining keyingi kriminal nasrga ta’sirini tushunishga yordam beradi. Mahalliy adabiyotshunoslikda D. Xalilova “Shaytanat”da kriminal konflikt va falsafiy konsepsiya munosabatini, G. Niyazova detektiv fikrlash va narrativ strategiyalarni, F. Sapayeva va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

hammualliflar Tohir Malik nasridagi sarguzasht qatlamini, M. Muxammadiyeva esa detektiv janr strukturasi va kompozitsion belgilarini yoritgan. Ushbu ishlar qiyosiy tahlil uchun asos yaratadi, biroq sir–konflikt–fosh etish uchligining ayni bir matnda funksional aloqasini alohida kuzatish zarurati saqlanib qoladi.

Tadqiqot qiyosiy-tipologik, narratologik va funksional-poetik tahlilga asoslanadi. Material sifatida Doylning 2025-yilgi izohli nashrida mavjud ikki hikoyasi va Malikning 2017-yilda qayta tahrir etilgan ikki jildli “Shaytanat” nashri tanlandi. Tahlil birligi sifatida sirni yuzaga keltiruvchi boshlang‘ich axborot bo‘shlig‘i, uning atrofida shakllangan manfaatlar to‘qnashuvi iz, guvohlik va xotiraning dalil maqomi, rivoyatchi bilan kitobxon bilimi o‘rtasidagi masofa, fosh etishning syujetdagi o‘rni hamda yakunning adolat haqidagi tasavvurga ta’siri ajratildi. O‘zaro hajm jihatdan teng bo‘lmagan hikoya va roman sonli ko‘rsatkichlar bilan emas, mazkur vazifalarning ifodalanish usuli orqali taqqoslanadi; shuning uchun maqoladagi jadval statistik natija emas, matnga tayangan sifat tahlilining umumlashtirilgan modelidir.

Doyl hikoyalarida sir, odatda, muayyan hodisaning oqibatlari ma’lum, ammo uning mexanizmi tushunarsiz bo‘lgan vaziyatdan boshlanadi. “The Speckled Band”da Xelen Stonerning singlisi Juliya Stonerning jumboqli o‘limi, tun davomida eshitilgan tovush va “chipor tasma” haqidagi so‘nggi so‘zlar bir-biri bilan darhol bog‘lanmaydigan axborot birliklari sifatida taqdim etiladi. Voqea joyidagi shamollatish teshigi, ishlamaydigan qo‘ng‘iroq arqoni va joyidan qo‘zg‘atilmaydigan karavot dastlab maishiy detallardek ko‘rinsa-da, keyinchalik sababiy zanjirning markaziga aylanadi. Xolms kuzatuvlari natijasida sir g‘ayritabiiy taxminlardan chiqarilib, moddiy vosita va manfaat bilan izohlanadi: doktor Grimsbi Roylott o‘gay qizlarining turmushga chiqishi ortidan keladigan moliyaviy oqibatlardan qochish uchun zaharli ilondan foydalanadi. Bu hikoyada muallif detallarni birinchi uchrashuvdayoq ochib beradi, biroq ularning vazifasini kechiktirib tushuntiradi. Shunday qilib, kompozitsion sir ma’lumotning butunlay yo‘qligidan ko‘ra, ma’lumotlar o‘rtasidagi munosabatning noma’lumligidan paydo bo‘ladi.

“The Red-Headed League”da esa boshlang‘ich sir qotillik emas, g‘ayrioddiy ish taklifining maqsadi bilan bog‘liq. Qizil sochli Jabez Uilsonning arzimas ko‘ringan topshiriq uchun yuqori haq olishi va uyushmaning kutilmaganda tugatilishi kitobxon e’tiborini kulgili epizodga qaratadi. Aslida ushbu tashkiliy niqob lombard egasini ish joyidan uzoqlashtirish, uning yordamchisi Vinsent Spolding nomi bilan yurgan Jon Kleyga esa bankka olib boruvchi yerosti yo‘lini qazish imkonini yaratish uchun kerak. Birinchi hikoyadagi xavfli makon – yopiq uy, ikkinchisida oddiy savdo do‘koni va bank binolari orasidagi ko‘zga ko‘rinmas yo‘lakdir. Har ikki holatda sir fazoviy detallarning funksiyasi o‘zgarganda yechiladi: eshik, teshik, karavot yoki yerosti yo‘li bir paytning o‘zida syujetning predmetli isboti va kompozitsion tugunidir. Kitobxon voqeani doktor Uotson hikoyasi orqali kuzatgani sababli Xolmsning to‘liq xulosasidan vaqtincha chetda qoladi; bunday cheklangan fokalizatsiya taxmin va fosh etish orasidagi dramatik masofani ta’minlaydi.

“Shaytanat”da sirning tuzilishi boshqacharoq: asar o‘quvchisi uyushgan jinoyat olami, Asadbek va uning atrofidagi kuchlar mavjudligidan nisbatan erta xabardor bo‘ladi. Bunda asosiy savol doim ham “jinoyatchi kim?” emas; aksincha, muayyan jinoyatning ortida kimning manfaatlari turgani, qaysi munosabatlar yashirilgani va o‘tmishdagi tahqir yoki zo‘ravonlik keyingi qarorlarga qanday ko‘chganidir. Elchinning turmush o‘rtog‘i o‘ldirilishi, uning aybni o‘z zimmasiga olishiga doir voqea va qasos motivi xususiy fojiani katta kriminal tizimga tutashtiruvchi epik halqalardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Asadbek hayotining qatag‘on va ijtimoiy chetlatish bilan bog‘liq o‘tmishiga qaytish esa jinoyatni oqlash emas, balki personajning shakllanish mexanizmini ko‘rsatish usulidir. Shu ma’noda sir ikki yo‘nalishda ochiladi: tergoviy yo‘nalishda – hodisalar orasidagi yashirin aloqa, psixologik yo‘nalishda – xarakter va xatti-harakatning ilgari berilmagan sabablari aniqlanadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Doyl detektivlarining asosiy tashqi konflikti haqiqatni aniqlashga intilgan subyekt bilan jinoyat izini berkitishga urinuvchi shaxs o‘rtasida kechadi. “The Speckled Band”da Roylottning zo‘ravonligi va Xolmsning kuzatish-intizomi ochiq qarama-qarshilik hosil qiladi; buning ortida mulkiy manfaat bilan qizlarning shaxsiy erkinligi o‘rtasidagi axloqiy ziddiyat turadi. Roylottning tajovuzkorligi ekspozitsiyadayoq ko‘rsatilgani sababli hikoya faqat noma’lum aybdorni topishga emas, tahdid usulini isbotlashga yo‘naltiriladi. “The Red-Headed League”da Jon Kley puxta rejalashtirgan aldov Xolmsning mantiqiy oldindan ko‘rish qobiliyati bilan to‘qnashadi. Bu yerda konflikt bir tarafning hiylasi va boshqa tarafning dalildan xulosa chiqarishi o‘rtasida qurilib, politsiya va bank qo‘riqchilarining yakuniy harakati orqali tashqi yechimga keladi. Ikkala hikoyada ham har bir asosiy detal markaziy qarama-qarshilikni kuchaytiradi, ikkinchi darajali syujet yo‘nalishlari esa nazorat ostida saqlanadi.

Tohir Malik romanida konflikt bir necha darajada amal qiladi. Birinchi daraja – jinoyat guruhlari o‘rtasidagi hokimiyat va manfaat kurashi; ikkinchisi – tergov va qonuniylik bilan yashirin kriminal tartib o‘rtasidagi qarama-qarshilik; uchinchisi – shaxsning o‘z kechinmalari, oilaviy rishtalari va ma’naviy tanlovi ichidagi iztiroblardir. Asadbek jinoyat olami boshlig‘i sifatida ko‘rsatilsa-da, uning oila a’zolari va yaqinlari bilan aloqasi qahramonni bir yoqlama niqobga aylantirmaydi. Zaynab, Elchin va boshqa personajlar taqdiri kriminal qarorlarning faqat jinoiy guruh ichida emas, oila va shaxsiy hayotda ham oqibat tug‘dirishini ko‘rsatadi. Zohid, Mahmud va mayor Soliyev singari huquq-tartibot vakillarining yo‘nalishlari esa jinoyatning ochilishi uchun mantiqiy bilimning o‘zi kifoya qilmasligini, ijtimoiy bosim va murakkab muhit bilan ham hisoblashish lozimligini ifodalaydi. Bunday qatlamlilik roman hajmiga mos ko‘p markazli syujetni yuzaga keltiradi.

Ikki yozuvchi poetikasidagi farq faqat “aql” va “axloq”ning qarama-qarshiligida emas: Doylda ham manfaat, erkinlik va adolat, Malikda ham kuzatish, tekshiruv va mantiq mavjud. Tafovut ularning kompozitsion ustuvorligidadir. Doylning tanlangan hikoyalarida konflikt dalilni izohlash ehtiyojiga xizmat qilgani uchun bitta muammoning yechimi asosiy syujetni yopadi. “Shaytanat”da esa bitta ziddiyatning tugashi boshqa personajning yangi qarori yoki eski voqeaning qayta baholanishiga sabab bo‘ladi; shuning uchun konfliktning ko‘payishi romanning tasodifiy cho‘zilishi emas, ko‘lamni tashkil etuvchi mexanizmidir. Bu xususiyatni mahalliy tadqiqotlarda qayd etilgan sarguzasht, psixologik tasvir va ijtimoiy-falsafiy qatlamlarning birikishi bilan bog‘lash mumkin.

Fosh etish detektiv matnda “sirning javobi”ni aytishdan ko‘proq vazifani bajaradi: u ilgari tarqoq ko‘ringan epizodlarga qayta ma’no beradi. Doyl hikoyalarida fosh etish rekonstruktiv tusga ega. “The Speckled Band” yakunida shamollatish teshigi, soxta qo‘ng‘iroq arqoni, mahkamlangan karavot va tun tovushlari yagona jinoyat usulining tarkibiy qismlari bo‘lib chiqadi. “The Red-Headed League”da esa uyushma, Uilsonning ishga jalb etilishi, yordamchining xatti-harakati va bankning joylashuvi avvaldan rejalashtirilgan jinoyatning ketma-ket bo‘g‘inlariga aylanadi. Shu tariqa hikoyaning oldingi betlari keyingi izoh orqali yana “o‘qiladi”. Fosh etishning retrospektiv kuchi aynan bunda: kitobxon yangi faktni qabul qilish bilan cheklanmay, ilgari ko‘rilgan faktlarning qiymatini o‘zgartiradi. Ushbu usulda syujet vaqt jihatidan oldinga siljisa-da, ma’no jihatidan orqaga qaytadi.

Uotsonning rivoyatchilik pozitsiyasi bu jarayonning ajralmas qismidir. U Xolmsning ish usulini kuzatadi, ammo uning har bir yashirin xulosasidan oldindan voqif emas. Uotson ishonchli guvoh sifatida hodisani kitobxonga yaqinlashtiradi, shu bilan birga “bilim masofasi”ni saqlab turadi. Xolmsning yakuniy tushuntirishi voqeaning obyektiv izohigina emas, qahramonning intellektual nufuzini mustahkamlovchi sahnadir. Biroq har ikki misolda rivoyatning didaktik ma’nosi jinoyatchining shaxsidan ko‘ra dalillarni tushunish tartibiga ko‘proq yuklanadi. Fosh etishning asosiy kompozitsion joyi yakunga yaqin bo‘lgani uchun boshlanishdagi anomaliya va oxirdagi mantiqiy izoh o‘zaro halqa hosil qiladi; bu yakunlanganlik

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

hissini kuchaytiradi. Doyl asarlarining detektiv tarixdagi o‘rniga bag‘ishlangan zamonaviy tadqiqotlarda ushbu takrorlanuvchi, ammo moslashuvchan hikoyalash formasi alohida qayd etiladi.

“Shaytanat”da fosh etish bir martalik sahnaga jamlanmaydi. Turli shaxslarning niyati, jinoyatlar zanjiridagi manfaatlar, o‘zaro xiyonat va avvalgi hodisalarning oqibatlari bosqichma-bosqich ma’lum bo‘ladi. Kitobxon bir epizod yuzasidan tergovchiga nisbatan ko‘proq ma’lumotga ega bo‘lishi mumkin, boshqa vaziyatda esa personaj bilan birga yanglish taxmin qiladi. Bunday o‘zgaruvchan axborot ustunligi roman muhitini yopiq boshqotirmadan farqlaydi. Asadbekning o‘tmishiga murojaat qiluvchi lavhalar uning bugungi harakatlarini mantiqiy va axloqiy jihatdan qayta o‘qishga sabab bo‘ladi; shuningdek, Elchin va Zaynab taqdiri jinoyat oshkor bo‘lganidan keyin ham hissiy jarohat yo‘qolmasligini ko‘rsatadi. Demak, fosh etishning bir turi faktik – kim nima qilgani yoki nimani yashirgani aniqlanadi; ikkinchi turi motivatsion – nega shunday qilgani izohlanadi; uchinchisi aksiologik – sodir bo‘lgan voqeaga nisbatan qahramon va kitobxonning axloqiy bahosi o‘zgaradi. Mazkur uch qatlam kompozitsiyada hamisha bir vaqtda tugallanmaydi.

Malik romanidagi vaqtning orqaga qaytishi va voqealarning parallel rivojlanishi bevosita detektiv intrigaga xizmat qiladi: keyinroq berilgan o‘tmish lavhasi avvalgi xatti-harakatning sababini ochadi, boshqa syujet chizig‘idagi yangi ma’lumot esa birinchi chiziqdagi shubhani kuchaytiradi yoki bartaraf qiladi. Bu yerda retrospeksiya oddiy biografik chekinish emas, hodisalarning sababiy tarmog‘ini tiklash usulidir. Shunga ko‘ra Doylda izlarni bir nuqtaga jamlash orqali bilish yakuniga erishilsa, Malikda fosh etish yangi ijtimoiy aloqalarni ochadigan jarayon sifatida davom etadi. Shu bilan birga “Shaytanat”ni muayyan millatga xos tayyor “axloqiy detektiv” qolipiga kiritish to‘g‘ri emas: bu – aynan mazkur romanning syujet hajmi, kriminal muhit tasviri va falsafiy pafosidan kelib chiqadigan funksional belgidir. Xalilova roman poetikasida detektiv arxitektonika bilan ijtimoiy-falsafiy mazmunning uyg‘unlashuviga urg‘u beradi.

Tahlilda sir, konflikt va fosh etish o‘rtasidagi bog‘lanish ikki yetakchi kompozitsion modelni yuzaga keltirishi aniqlandi. Birinchi model shartli ravishda “konsentrik” deb belgilanadi: g‘alati hodisa markazdagi savolni tug‘diradi, har bir yangi detal o‘sha markazga yaqinlashadi va yakuniy izoh uning ma’nosini yopadi. Doylning tanlangan hikoyalarida modelning nisbatan to‘liq ko‘rinishi kuzatiladi. Ikkinchi model “tarmoqlanuvchi” xususiyatga ega: boshlang‘ich jinoyat yoki qarama-qarshilik boshqa manfaatlar, xotiralar va taqdirlarni ishga tushiradi; bir sir ochilganda boshqasi yoki ilgari noma’lum sabab yuzaga chiqadi. “Shaytanat”ning ko‘p kitobli qurilishida mazkur model ustun. Atamalar ishchi tavsif bo‘lib, boshqa barcha detektiv asarlarni qat’iy ikki guruhga ajratish maqsadini ko‘zlamaydi.

1-jadval. Doyl va Malik asarlarida sir–konflikt–fosh etish uchligining kompozitsion ko‘rsatkichlari

Tahlil mezoni	A. K. Doyl (ikki hikoya)	T. Malik (“Shaytanat”)
Sirning yadrosi	Hodisaning usuli va yashirin maqsad	Kriminal aloqa, sabab va manfaatlar tarmog‘i
Boshlang‘ich intriga	Bitta markaziy g‘ayrioddiy voqea	Bir-biriga tutashgan bir necha dramatik vaziyat
Konflikt turi	Tergovchi tafakkuri ↔ jinoyatchi hiylasi	Jinoiy guruhlar, huquq va shaxs ichki ziddiyatlari
Axborot tartibi	Uotson vositasidagi cheklangan bilish	Turli personaj va vaqt qatlamlaridagi o‘zgaruvchan bilish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tahlil mezoni	A. K. Doyl (ikki hikoya)	T. Malik (“Shaytanat”)
Dalilning vazifasi	Predmetli izlar yagona mexanizmni isbotlaydi	Iz, guvohlik, xotira va munosabatlar sababiy tizimni ochadi
Fosh etishning o‘rni	Yakun tomon bir markazda to‘planadi	Epizodlar va syujet chiziqlari bo‘ylab taqsimlanadi
Yakuniy ta’sir	Hodisaning mantiqiy izohi bilan nisbiy yopilish	Faktik ochilishdan tashqari axloqiy oqibatning davom etishi

Manba: badiiy matnlarning muallif tomonidan amalga oshirilgan qiyosiy-funksional tahlili.

Jadvaldan ko‘rinadiki, barcha farqlarni “klassik detektiv” va “kriminal roman” qarama-qarshiligi bilan izohlab bo‘lmaydi. Doylning tanlangan hikoyalarida ham mulkiy manfaat va zo‘ravonlikning ijtimoiy konteksti bor; Malik romanida esa tergov motivlari, gumon va dalillar almashinuvi muhim syujet dvigatelidir. Farq ularning badiiy kuch markazida namoyon bo‘ladi: Doylda o‘quvchi ishonchi ko‘proq mantiqiy yechimning qoniqarliligiga, Malikda esa bir jinoyat tarixining boshqa taqdirlar bilan bog‘liq holda ochilishiga tayangan. Shu sababli “fosh etish”ni ikki muallifda ham faqat yakuniy axborot sifatida o‘rganish yetarli emas. U bir holatda izlarni yagona xulosaga bo‘ysundiruvchi, ikkinchisida esa voqea doirasini kengaytirib, oldingi hukmlarni qayta ko‘rishga undovchi faol poetik mexanizm hisoblanadi.

XULOSA

Qiyosiy tahlil asosida quyidagi xulosaga kelindi: A. K. Doylning “The Speckled Band” va “The Red-Headed League” hikoyalarida sir predmetli detallar va cheklangan rivoyatchi bilimi yordamida yuzaga keladi; konflikt asosan jinoyatni yashirish bilan uni mantiqan ochish intilishi o‘rtasida to‘planadi; fosh etish esa oldingi epizodlarni yagona sababiy qatorga birlashtirib, syujetga nisbiy yakunlanganlik baxsh etadi. Tohir Malikning “Shaytanat” romanida sir yashirin jinoiy aloqalar va xarakter motivatsiyasining ko‘p qatlamliligi bilan belgilanadi; konflikt kriminal, huquqiy, oilaviy va shaxsiy sathlarda rivojlanadi; fosh etish faktik yechimdan tashqari personajlar taqdiriga va o‘quvchining axloqiy bahosiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Demak, detektiv asarning kompozitsion yaxlitligini faqat aybdorni topish emas, balki sir, konflikt va fosh etishning o‘zaro moslashgan funksional tartibi belgilaydi. Qisqa detektiv hikoyada bu tartib izlarni konsentrik birlashtirishga, keng kriminal romanda esa sabab va oqibatlarni tarmoqlantirishga moyildir. Mazkur xulosa tanlangan matnlar doirasida amal qiladi; detektiv adabiyotning barcha milliy an’analari uchun mutlaq hukm sifatida talqin etilmaydi. Keyingi tadqiqotlarda fosh etish sahnalarining nutqiy tashkiloti, rivoyat vaqti bilan voqea vaqti o‘rtasidagi farq hamda o‘quvchi bilimi qanday boshqarilishi kengroq matn korpusi asosida tekshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes / ed. by C. Wynne. – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2025. – (Oxford World’s Classics). – ISBN 978-0-19-886575-9.
2. Malik T. Shaytanat: roman: 2 jildda. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2017. – J. 1. – 830 b.; J. 2. – 720 b. – ISBN 978-9943-4818-2-4.
3. The Cambridge Companion to Sherlock Holmes / ed. by J. M. Allan, C. Pittard. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 284 p. – DOI: 10.1017/9781316659274.
4. Allan J., Gulddal J., King S., Pepper A. Introduction: New Directions in Crime Fiction Scholarship // The Routledge Companion to Crime Fiction / ed. by J. Allan [et al.]. – Abingdon: Routledge, 2020. – P. 1–9. – DOI: 10.4324/9780429453342-1.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. Gulddal J., King S. Genre // The Routledge Companion to Crime Fiction / ed. by J. Allan [et al.]. – Abingdon: Routledge, 2020. – P. 13–21. – DOI: 10.4324/9780429453342-3.
6. Burrow M. Holmes and the History of Detective Fiction // The Cambridge Companion to Sherlock Holmes / ed. by J. M. Allan, C. Pittard. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – P. 15–28. – DOI: 10.1017/9781316659274.003.
7. Xalilova D. J. Ijodkor falsafiy konsepsiyasi // QarDU xabarlari. Ijtimoiy-gumanitar fanlar. – 2024. – № 3(1). – B. 101–105.
8. Niyazova G. G. The Development of Literary Thought and the Detective Genre // American Journal of Philological Sciences. – 2025. – Vol. 5, № 3. – P. 116–118. – DOI: 10.37547/ajps/Volume05Issue03-29.
9. Sapayeva F., Mirzayeva D. [va boshq.]. Qissalarda sarguzasht unsurlar (Tohir Malik asarlari misolida) // Science and Society. – 2022. – № 4-1. – B. 140–143. – URL: https://journal.ndpi.uz/ss/uz/article/view/2022-4-1-066 (murojaat sanasi: 18.11.2026).
10. Muxammadiyeva M. Sh. Detektiv janrining strukturaviy va kompozitsion xususiyatlari (Tohir Malik ijodi yuzasida) // Ta’limda zamonaviy transformatsiya. – 2024. – T. 3, № 1. – URL: https://tadqiqotlar.uz/02/article/view/1613 (murojaat sanasi: 18.11.2026).
11. Quvondiqova S. O. Tohir Malik falsafasi: “Shaytanat” romanining tahliliy talqini // Journal of New Century Innovations. – 2025. – Vol. 79, № 2. – B. 38–41. – URL: https://scientific-jl.com/new/article/view/23469 (murojaat sanasi: 18.11.2026).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.